

Kunnskapsdepartementet
postmottak@kd.dep.no

Vår ref.: 2016/228

Deres ref.: 16/5816

Dato: 08.11.2016

Høringsuttalelse – Nasjonale retningslinjer for åpen tilgang til forskningsresultater

Det vises til Kunnskapsdepartementets høringsbrev m/vedlegg av 1. juli 2016.

De nasjonale forskningsetiske komiteene (FEK) er et forvaltningsorgan under Kunnskapsdepartementet med faglig uavhengige komiteer innenfor ulike fagområder, henholdsvis medisin og helsefag (NEM), naturvitenskap og teknologi (NENT) og samfunnsvitenskap og humaniora (NESH). I tillegg er det et Nasjonalt utvalg for granskning av redelighet i forskning (Granskingsutvalget). Denne høringsuttalelsen er utarbeidet av de tre komiteene NEM, NENT og NESH, som i hovedsak har samlet seg om en felles uttalelse, men med noen særmerknader fra de forskjellige komiteene.

NEM, NENT og NESH har følgende merknader til høringsnotatet «Nasjonale retningslinjer for åpen tilgang til forskningsresultater».

- Det er positivt at det utarbeides nasjonale retningslinjer for åpen tilgang (*Open Access* (OA)). Notatet omhandler en rekke helt sentrale forskningsetiske prinsipper: åpenhet, frihet, uavhengighet, gode konsekvenser, rettferdighet og redelighet.
- Tittelen på rapporten «Åpen tilgang til forskningsresultater» er noe misvisende. I mandatet fremkommer det at retningslinjene er myntet på **vitenskapelige artikler**, ikke på bøker eller på deling av data, noe som reiser en hel rekke andre spørsmål. Denne avgrensningen bør være tydelig og eksplisitt. En mer presis tittel på rapporten kan være «Retningslinjer for åpen tilgang til forskningsresultater i vitenskapelige tidsskrifter».
- **Åpenhet** om resultater er spesielt viktig både for kvalitetssikring og for at forskningen skal komme berørte grupper og samfunnet som helhet til gode. Utfordringen i forskningsetisk forstand er at betoningen av åpenhet også kan stå i direkte motstrid til andre forskningsetiske normer, for eksempel frihet og uavhengighet.
- Drøftingen av «**Akademisk frihet – akademisk ansvar**» (s. 12-13) er utilstrekkelig. Utvalgets konklusjon i spørsmålet om pålegg eller styring i valg av publikasjonskanaler trekkes med andre ord på sviktende grunnlag. Frihet i forskningsetisk forstand medfører

et ansvar for åpenhet og for å formidle funn og resultater. Det er imidlertid problematisk å etablere insentiver og føringer i retning av publisering i bestemte tidsskrifter (gull-OA), fordi prinsippet om åpenhet kan komme i konflikt med forskerens frihet til selv å velge publiseringskanal.

- Også spørsmål om **uavhengighet** bør drøftes i lys av finansiering (s. 5-6). Den nye modellen innebærer at finansieringen av vitenskapelig publisering flyttes fra brukere og abonnenter til forskere og forskningsinstitusjoner i form av en publiseringsavgift. Dette forutsetter etablering av lokale fond, hvor det kan oppstå kamp om knappe ressurser både blant forskere internt ved institusjonen og overfor andre personer uten slik tilknytning. Det bør utredes nærmere hvorvidt forskerne uavhengighet er tilstrekkelig ivaretatt når de blir avhengig av institusjonell og økonomisk støtte for å kunne publisere.
- Også spørsmålet om **kvalitet** kan drøftes nærmere, både i forvaltningen og i forskningen. Komiteene er oppmerksom på de store utfordringene internasjonalt med OA-publisering for eksempel i form av rovdyr-tidsskrifter (*predatory journals*) og useriøse kommersielle aktører (*vanity press*). Kombinert med høyt publikasjonspress, er dette en systemisk kilde til fusk og uredelighet. Er kvalitetssikringen i det foreslåtte systemet tilstrekkelig for å motvirke denne utviklingen (s. 7)? Vil insentiver i retning av publisering primært i gull OA-tidsskrifter fremme eller hemme kvaliteten på forskningen? I praksis er det snakk om å innføre et politisk mål om åpen tilgang i publiseringsindikatoren (s. 5), men er det gitt at dette fremmer kvalitet?
- Utgangspunktet er at offentlig finansiert forskning bør være åpent tilgjengelig, men det nevnes også unntak som hensyn til **personvern** eller sikkerhet, uten at dette blir drøftet eller begrunnet (s. 1). Komiteene stiller spørsmål om hensynet til personvern er tilstrekkelig ivaretatt i forskningsetisk forstand. Dette bør utredes nærmere.

I tillegg har de tre komiteene følgende særmerknader og presiseringer:

NEM:

- Det er viktig med oppmerksomhet rundt problemet med dobbeltbetaling. I dag må institusjonene som regel betale både for abonnement og for publisering. For eksempel tar Lancet ca 35000 ekstra for å tilgjengeliggjøre artikkler som open access.
- Risiko for forsterket nord-sør problematikk. OA-modellen kan bidra til å ekskludere forskere i lavinntektsland fra å publisere OA, selv om utgangspunktet er at de får lesetilgang.
- Modellen kan bidra til økt negativ konkurranse lokalt om hvem som skal få midlene til å publisere i de mest attraktive tidsskriftene, da dette er svært kostbart.

NENT:

- I forslag til retningslinje 2 heter det at forskere som skal gjøre artikkelen åpent tilgjengelig i et vitenarkiv (såkalt grønn Open Access), skal gi tilgang maksimalt seks måneder etter publisering for STM-fagene (Science, Technology and Medicine) og tolv måneder for humaniora og samfunnsvitenskap. Det fremgår at dette er i tråd med EU-kommisjonens anbefalinger. NENT savner imidlertid en substansiell begrunnelse for denne forskjellen.

NESH:

- NESH støtter i all hovedsak forslaget om åpen tilgang til forskningsresultater, men mener samtidig at deler av kunnskapsgrunnlaget er svakt, spesielt når det gjelder *økonomi*.
- For det første kan det oppstå en målkonflikt mellom åpen tilgang og vitenskapelig kvalitet på grunn av koplingen til publiseringsindikatorer og resultatbasert finansiering. Mange ledende tidsskrifter internasjonalt er ikke åpent tilgjengelig, samtidig som mange OA-tidsskrifter har lavere vitenskapelig kvalitet. Både forskere og forskningsmiljøer kan derfor ha insentiver til å publisere i tidsskrifter av lavere kvalitet for å innfri målet om åpen tilgang. Denne målkonflikten mellom åpen tilgang, vitenskapelig kvalitet og resultatbasert finansiering bør drøftes grundigere.
- For det andre mangler det en grundig analyse av markedet, for eksempel når det gjelder forskjellen på globale aktører som Elsevier og situasjonen for mindre, norske fagbokforlag. Rapporten drøfter i liten grad markedsrett og effekten av ulike insentiver og styringsmekanismer. Overgangen fra abonnementsbetaling til forfatterbetaling er radikal, og det drøftes i liten grad hvilke utilsiktede og uheldige konsekvenser dette kan få på sikt. Videre er drøftingen av sentrale spørsmål knyttet til gjennomføringen og finansieringen uklar og ufullstendig, for eksempel når det gjelder en tydelig modell for stabil og langsiktig finansiering eller finansieringen av et nasjonalt konsortium for HumSam-tidsskrifter med åpen tilgang.
- Uten en skikkelig økonomisk analyse i bunn, er det vanskelig i vurdere om tiltakene vil virke etter hensikten. Og uten en skikkelig drøfting av markedsrett og markedsrett, kan det skisserte systemet få utilsiktede og uønskete konsekvenser som burde vært utredet nærmere i forkant. NESH presiserer derfor at *økonomi og finansielle forhold er områder som krever videre utredning* i det videre arbeidet med å utvikle nasjonale retningslinjer for åpen tilgang til vitenskapelige artikler.

Med vennlig hilsen,

Dag Bruusgaard
Leder, NEM

Øyvind Mikkelsen
Leder, NENT

Bjørn Hvinden
Leder, NESH

Jacob Hølen
Sekretariatsleder, NEM

Helene Ingierd
Sekretariatsleder, NENT

Vidar Enebakk
Sekretariatsleder, NESH

Dokumentet er elektronisk signert og har derfor ikke håndskrevne signaturer.